

Edi Miloš

Mitovi i stvarnosti Francuske revolucije

UDK: 94(44) "1789/1799"

323.27/.28

Stručni rad

Primljeno: 31. 12. 2013.

Prihvaćeno: 17. 02. 2014.

Edi Miloš

Odsjek za povijest

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

emilos@ffst.hr

Francuska revolucija zauzima povlašteno mjesto u europskom kolektivnom pamćenju. Nije upitno da je odigrala iznimnu ulogu u rađanju vrijednosti, načela, prakse i mitova koji karakteriziraju modernu percepciju "demokracije". To povijesno poglavlje pokazuje istovremeno i "tamnu stranu". Sustavno uništavanje kulturne baštine, pretjerana represija, ritualizirana smaknuća uzdignuta na razinu svakidašnjeg spektakla, premeditirani pokolji, protuvjerska histerija, deportacije i raznovrsni drugi progoni, obračuni na vrhu vlasti, predstavljaju nezanemariv biljeg godina 1789.-1799. Ta nečuvena nasilja se nipošto ne svode na epizodu zvanu "Teror". Štoviše, rijetko su spontane naravi ili puki plod igre slučaja.

Ključne riječi: *Francuska revolucija 1789, politički progoni*

Ils chantaient la nature, la paix, la pitié, la bienfaisance, la candeur, les vertus domestiques ; ces béats de philanthropie faisaient couper le cou à leurs voisins avec une extrême sensibilité, pour le plus grand bonheur de l'espèce humaine.

François-René de Chateaubriand

Messieurs, vous voyez que les idées sont comme les jeunes filles : elles peuvent aussi mal tourner.

Georges Bernanos

Godina 1789. otvara novo razdoblje, novo poglavlje u francuskoj povijesti, poglavlje prijeloma i prekida. Kraljevstvo Burbonaca nalazi se na prekretnici, na raskrižju putova. Riječ je o velikoj sili s više od 28 000 000 stanovnika, o bogatoj zemlji, iako "bolesnoj zemlji", suočenoj s prebrodivim poteškoćama, ponajprije financijske i gospodarske naravi, u kojoj svi – u

prvom redu Luj XVI. – osjećaju nužnost reforma i u kojoj opće nezadovoljstvo nije prioritetno upereno protiv kralja. To se može sa sigurnošću tvrditi, unatoč svim kasnijim retrospektivnim interpretacijama i rekonstrukcijama prošlosti. Kralju je ustvari nedostajalo autoriteta upravo u vrijeme kad ga se optuživalo za despotizam.

Od početka svoje vladavine Luj XVI. snažno se zalagao za promjene, ne zbog svoje dalekovidnosti ni anakroničnog “demokratskog” vizionarstva, nego zbog potrebe da se država modernizira, da ju se izvuče iz financijskog potopa, da se naslijeđeni arhaizmi napokon uklone, da se povlaštene kaste najzad pokori i podvrgne efikasnom oporezivanju. Kralju su nedostajali odlučnost i borbeni duh protiv parlamenata, starih institucija i povlaštenih slojeva. Upravo će privilegirani zbog svoje nepopustljivosti dovesti “Stari režim” (*Ancien Régime*) do kolapsa. Zbog opće atmosfere kontestacije koju su desetljećima stvarali – uz paradoksalnu podršku jansenista, “filozofa”, raznih nebuloznih “misaonih društava” – nosit će glavnu odgovornost za vlastitu propast. Nastalo ozračje uzavrelosti i financijska kriza kao povod služit će kao okidači za izbijanje revolucije. Taj izvanredni politički potres, fenomen, preokret, ostavlja prostora za blistav uspon novim protagonistima na političkoj pozornici, to jest radikalnim zagovornicima rušenja svega što je postojalo.

Dakle, da bi pronašli rješenja za financijsku krizu, Generalni staleži okupljaju se 5. svibnja 1789. u versajskoj zgradi Menus Plaisirs. Plemstvo zastupa oko 270 izabranih, svećenstvo 291, treći stalež manje od 600. Izaslanici potonjeg mahom su pripadnici građanstva, odnosno “buržoazije”, a među njima prednjače odvjetnici. Sve više usvajaju ideje Emmanuel-Josepha Sieyèsa i prikazuju se kao utjelovljenje “nacije”. Većina je zastupnika klera sastavljena od nižeg svećenstva i zalaže se za reforme. Među plemstvom se nalazi nekoliko sljedbenika “novih ideja”. U tom cijelom biranom društvu nema ni jednog “republikanca”. No, svi žele promjene.

Staleži se okupljaju u atmosferi sve žešćih nereda. “Treći” ispočetka pokazuje rastuću nervozu i nestrpljenje, odbija svaku raspravu koja bi se odvijala po staležima, a ne preko plenarne sjednice. Nakon što mu je prešlo više svećenika, proglasi se 17. lipnja Nacionalnom skupštinom. Tri dana poslije poslanici trećeg staleža polaze do prostorije za zasjedanja i nailaze na zaključana vrata. Stoga izaberu utočište u dvorani za igru “jeu de paume”, gdje se zaklinju da se neće razići sve dok ne bude uspostavljen ustav kraljevstva. Luj XVI. 23. lipnja svim poslanicima naređuje da se vrate k raspravama po staležima, dajući na znanje da ne priznaje prevratne odluke Nacionalne skupštine. Predstavnici trećeg staleža preko Mirabeaua odgovaraju da ne

prihvaćaju nikakve zapovijedi i da će se razići samo pred silom. Do 25. lipnja većina se zastupnika svećenstva i velik dio prisutnih plemića pridružuju trećem staležu. Kralj je prisiljen popustiti i 27. lipnja pozvati preostale zastupnike da integriraju Nacionalnu skupštinu, koja se 9. srpnja proklamira ustavotvornom. Krajem tog procesa “apsolutna monarhija” definitivno je pokopana.

Nagovoren od svojih bliskih krugova, Luj XVI. napokon pokušava biti otporniji. Daje koncentrirati 25 000 vojnika oko Versaillesa i – zauzvrat prosvjedu Nacionalne skupštine – otpušta popularnog ministra Jacquesa Neckera. Sve uzbuđeniji zbog gospodarskih poteškoća i nedostatka žita, pariški puk, pod sve snažnijim utjecajem raznih agitatora i aktivista, interpretira tu odluku i vojne manevre kao znakove da je na djelu “aristokratska zavjera” s ciljem izgladnjivanja naroda. Prosvjedi se pretvaraju u prave pobune. Pariz 12. srpnja postane poprištem jezivih pljačka i požara. Pariški izbornici trećeg staleža 13. srpnja formiraju “stalni odbor” za opskrbljivanje grada i ustrojavaju građansku miliciju za održavanje reda.

Dana 14. srpnja svjetina zauzima palaču Invalides i odnosi iz nje sve oružje, desetke tisuća pušaka i topove. Zatim prosvjednici, čiji broj stalno raste, polaze prema zatvorskoj tvrđavi Bastille i uspijevaju je osvojiti zahvaljujući njezinoj preranoj i paničarskoj predaji. Guverner zatvora Bernard-René Jordan de Launay egzekutiran je sabljom, glava mu je izrezana nožem i na koplju izložena po cijelom Parizu. Istog dana neće bolje proći ni “gradonačelnik” (*prévôt des marchands*) Jacques de Flesselles, trojica časnika i nekoliko vojnih invalida, a 22. srpnja na sličan će način stradati i intendant Pariza Louis Bénigne Bertier de Sauvigny. Retrospektivno će 14. srpnja postati simbolom Revolucije, ali tada mu nitko nije davao veću važnost negoli prethodim ili narednim događajima. Mnogi će povjesničari nepravедno zamjeriti Luj XVI. što je u svom dnevniku (poslije) napisao da se tog dana nije dogodilo “ništa”, ne precizirajući da je, po svemu sudeći, mislio na svoj lovački učinak. U simbol će se pretvoriti i stari i preskupi zatvor Bastille, odavna namijenjen rušenju, čije će nepodnošljive uvjete boravka opisati povjesničar Frantz Funck-Brentano: “Nije bilo u prošlom stoljeću [18.] mjesta za zatočenje u Europi, gdje su zatvorenici bili okruženi s više obzira i udobnosti; nema ga ni danas.” Iz Bastille su kao žrtve “samovolje” i “despotizma” oslobođeni četvorica krivotvoritelja, dvojica duševnih bolesnika i Hubert de Solages, koji je iza rešetaka završio na zahtjev vlastitog oca zbog krajnje sumnjive i bizarne obiteljske afere, a slavni je grof (upamćen kao “markiz”!) de Sade nekoliko dana prije premješten u izvangradski zavod za umobolnike.

Buržoazija se beskrupulozno koristi tim prilikama da bi zgrabila sve gradske administrativne konce. "Stalni odbor" pretvara se u "Parišku komunu", a građanska se milicija preoblikuje u Nacionalnu gardu pod zapovjedništvom "heroja dvaju svjetova" La Fayettea. Ekstremna uzrujanost i stanje psihoze glavnoga grada propagirat će se i na provinciju. Potaknuti iskrivljenim novostima iz Pariza, zbunjeni glasinama o urotama aristokracije, zahvaćeni takozvanim "Velikim strahom", seljaci se naoružavaju i sa strepnjom očekuju nepostojeće neprijatelje, sve dok se ne okrenu protiv lokalnih plemića paleći njihove dvorce, često ih i ubijajući.

Nacionalna skupština 4. kolovoza u Versaillesu donosi odluku o ukidanju privilegija i povlastica te brojnih tradicionalnih ustanova. Premda će se zastupnici idućih dana djelomično predomisli i omogućiti tek otkupninu nekih posebnih prava, tim je činom "Stari režim" u društvenom pogledu nestao. Umjereni elementi Skupštine već razmišljaju o okončavanju Revolucije prije nego stvari krenu po zlu, prije nego sve potpuno izmakne kontroli.

Međutim, već je prekasno. Revolucija je otvorila Pandorinu kutiju. Procesi i mehanizmi razbijanja svih temelja i okvira dotadašnjeg uređenja i poretka pokazat će se nezaustavljivima. U sjeni ukinuća povlastica i Deklaracije o pravima čovjeka i građanina, u ime uzvišenih ideala slobode, jednakosti i bratstva bit će počinjeni zločini i strahovita krvoprolića. Vladavina Ustavotvorne, potom Zakonodavne skupštine, a posebice Konvent, istaknut će se okrutnošću i brutalnostima raznih intenziteta, konstantno popraćeni-
ma krvavim međusobnim obračunima prisutnih struja.

Tako navodno spontani pučki prosvjedi za kruh 5. i 6. listopada 1789. u Versaillesu i navala na kraljevski dvor odnose živote nekolicine švicarskih gardista, čije su glave po već ustaljenu običaju nabijene na koplja. Dana 17. srpnja 1790. Nacionalna garda otvara vatru na okupljenu masu pod utjecajem radikalnih kordeljera, odnosno Dantona i Marata, na Champ-de-Marsu, usmrтивši pedesetak osoba.

Kako sporadični nemiri nikako ne prestaju, strasti će se rasplamsati nakon ožujka 1792. kada Francuska objavljuje rat kralju Češke i Ugarske, odnosno još neokrunjenom rimsko-njemačkom caru Franji II., da bi učvrstila Revoluciju, prikrila siromaštvo, zataškala dubinu socijalne krize i ujedinila naciju protiv zajedničkog neprijatelja. Tako za revolucionarnu Francusku počinje ratna kalvarija protiv europskih koalicija, koja će uz sitne prekide trajati 23 godine, to jest do pada Napoleona.

Pariška ustanička općina ili komuna predvođena Dantonom 10. kolovoza 1792. zamjenjuje legalnu. Ustanici pariških sekcija uz pomoć provin-

cijskih nacionalnih gardista istog dana napadaju kraljevsku palaču Tuileries nakon što su švicarski stražari koji su branili zgradu ispalili prvi metak. U borbama će više od 600 Švicaraca biti poklano okrutnim metodama i neviđenim sadizmom. Bit će zabilježene scene kanibalizma, kastracije i seksualnog izživljavanja nad leševima. Do rujna će u Parizu i okolici stradati 876 Švicaraca.

Ustanička komuna, koja se sve više profilira kao organ vlasti, nosi odgovornost i za stravične događaje s početka rujna 1792. Naime, vijesti od 2. rujna da je La Fayette prešao k neprijatelju – iako je jednostavno bio zarobljen – i da su pruske postrojbe zauzele Verdun kapi su koje će prelititi čašu. Živci popuštaju. Marat, vlasnik glasila *L'Ami du Peuple* [Prijatelj naroda], poziva građane da pobiju sve zatvorenike protivne novom režimu. Oko 1 400 ljudi, mahom svećenika i plemića, ali među njima i 800 običnih kažnjenika i djelatnica “najstarijeg zanata”, bit će likvidirano usred Pariza do 6. rujna. Paralelno su zabilježeni slični ekscesi u provinciji.

Nakon prvog zasjedanja Konventa 21. rujna 1792. i osnivanja Republike, nasilje će dostići novi stupanj. Suđenje kralju otvara se 11. prosinca 1792. i odvijat će se u ozračju grubih neregularnosti počinjenih pred publikom plaćenih i bučnih statista. Odavna nemoćni Luj XVI. tijekom postupka nazvan je “tiraninom”, “zločincem prema čovječanstvu”, “barbarom”, “tigrom”, “ljudožderom”, “okrunjenim krokodilom”, “krvoločnim monstrumom”, “nosorogom” itd. Jedan se jakobinac pismeno javlja Konventu s tezom da je Luj XVI. možda plod spolnog odnosa svoje majke i neke zvijeri, dakle da nije pravi čovjek, stoga ne bi bio zločin pogubiti ga. “Louis Capet” većinom je glasova (nerijetko iznuđenih pritiscima i prijetnjama) osuđen na smrt zbog “urote protiv slobode i nacije”. Dana 21. siječnja 1793. na trgu Revolucije, današnjem trgu Concorde, glava mu je odrubljena na giljotini. Prije egzekucije Konvent mu je obećao da će se nacija pobrinuti za njegovu obitelj. Doduše, obećanje će biti održano i nacija će se “pobrinuti” za njegovu obitelj. Njegova supruga Marija Antoaneta bit će giljotinirana 16. listopada 1793. Na njezinu suđenju bit će iznesene lažne, užasne klevete kao što su izmišljotine o njezinim incestnim odnosima sa svojim sinom. Na isti će način 10. svibnja 1794. stradati i Madame Élisabeth, kraljeva mlađa sestra, a sin Luja XVI., Luj XVII., dijete rođeno 1785., bit će podvrgnut zatvaranjima, fizičkim i psihičkim maltretiranjima, do svoje rane smrti 8. lipnja 1795.

Smaknuće Luja XVI. doživljeno je u inozemstvu kao neoprostiva provokacija. Austriji i Pruskoj – već zaraćenima s Francuskom – u veljači i ožujku 1793. pridružuju se Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije, Španjolska, Portugal, Ujedinjene Pokrajine, glavnina njemačkih i talijanskih drža-

va. Francuska je napadnuta sa svih strana. Kao reakciju, Konvent 24. veljače 1793. odluči regrutirati 300 000 ljudi, osniva Komitet javnog spasa i novi izvanredni sud, Revolucionarni tribunal, gdje će svu dimenziju svoje neetičnosti pokazati javni tužitelj Antoine Fouquier-Tinville.

Dvoboj koji suprotstavlja žirondince i montanjare – i njihove saveznike, ponajprije Parišku komunu – uskoro doživljava svoj vrhunac. Naime, “revolucionarni dani” 31. svibnja i 2. lipnja 1793. dovode do eliminiranja žirondinaca iz Konventa, čiji će vođe biti uhićeni i većinom giljotinirani. Međutim, dotad su montanjari bili pobijedili samo u Parizu i žirondinske će se pobune širiti velikim dijelom zemlje, otprilike u šezdesetak departmana, a već od ožujka ustao je departman Vendée, točnije područje koje obuhvaća i tri susjedna departmana. Vandejci uzimaju oružje nakon odluke Konventa o vojnoj mobilizaciji, ali njihovo nezadovoljstvo ima itekako dublje korijene i uglavnom je vezano za protuvjersku politiku Revolucije. Stvaraju Katoličku i kraljevsku vojsku, koja će se odlučno suprotstaviti Konventskoj armadi u višemjesečnom građanskom ratu.

Tada Komitet javnog spasa dobiva sve veće ovlasti i s Komitetom generalne sigurnosti diktatorski vlada državom. Ulaskom doktrinarnog i hladnokrvnog Robespierrea u Komitet sa svojim programom “nacionalne energije”, Revolucija će se dodatno radikalizirati i ući u svoje najmračnije dane, ali Francuska će se istovremeno “dignuti na noge”.

Konvent 23. kolovoza 1793. odluči mobilizirati sve Francuze od 18 do 40 godina i uspijeva sakupiti 750 000 vojnika. Osnivaju se tvornice oružja, poduzimaju se rekvizicije svega što je potrebno za rat. U Parizu će dnevno biti proizvedene tisuće pušaka. Kako su uglavnom poraženi časnici bili giljotinirani, generalima više nije padalo na pamet da se predaju. Metode su djelotvorne i ubrzo donose rezultate. Francuska oslobađa svoj teritorij od koaliranih neprijatelja i prelazi na svestranu protuofenzivu.

Istovremeno, vlasti Republike guše sve pobune i uništavaju svaki oblik otpora u zemlji. Konvent 17. rujna 1793. izglasuje Zakon o osumnjičenicima i tako učvršćuje legalni arsenal Terora. Represija postaje glavno političko oruđe. Teror će se predstaviti kao svojevrсни nužni odgovor na napade “neprijatelja slobode” u domovini i iz inozemstva. Ustvari, riječ je o sredstvu koje treba služiti za osnivanje prave Republike utemeljene na novom konstituiranom narodu, na regeneriranom narodu fizičkim odstranjivanjem svih koji se ne mogu uklopiti u novi sustav. Teror nije samo neizbježna posljedica opasnosti u kojoj se nalazi država jer će svoj zenit dostići kad opasnosti budu trajno uklonjene. Mjesecima će giljotina raditi punom parom. Obračuni, masovna ubojstva, pokolji postaju francuska svakodnevni-

ca. Član Konventa Jean-Bon Saint-André čak će sugerirati da se nastoji prepoloviti francusko stanovništvo. Istini za volju, njegov kolega Armand-Joseph Guffroy ipak je prisiljen podnijeti ostavku na svoju dužnost u Komitetu generalne sigurnosti nakon što je napisao da bi 5 milijuna stanovnika Francuskoj bilo dovoljno.

Republikanske trupe brutalno neutraliziraju i suzbijaju sve žirondinske ili federalističke te monarhističke, točnije rojalističke ustanke. Marseille, Lyon, Bordeaux, Nantes padaju u njihove ruke. Napadom na Toulon zapovijedao je mladi satnik, još nepoznat, Napoléon Bonaparte. Nakon bitke u Savenayu 23. prosinca 1793. privremeno su poraženi i Vandejci. General François-Joseph Westermann – zvan “mesar Vandeje” – piše tom prilikom Komitetu javnog spasa poznati izvještaj: “Više nema Vandeje, republikanski građani, izginula je pod našom slobodnom sabljom sa svojim ženama i djecom. Pokopao sam je po močvarama i šumama Savenaya. Slijedeći vaše naredbe, gazio sam djecu pod nogama konja, poklao sam žene koje više neće rađati razbojнике. Ne mogu si zamjeriti niti jednog zarobljenika, sve sam eksterminirao.” Brojni pozivi na istrebljenje Vandejaca do tada su bili neprovedivi jer republikanci nisu kontrolirali taj teritorij koji se širi preko granica departmana Vendée. Premda su okrutni zločini i do tada počinjeni, nakon prosinca 1793. počinje opće klanje. Neko se vrijeme namjeravalo upotrebljavati nove vrste oružja, otrove, arsenik i razne kemijske supstance, da bi se na efikasniji način uspjelo likvidirati stanovništvo. Čak su se tražile usluge jednog od najvećih tadašnjih kemičara, Antoinea Fourcroya. Ti će planovi biti napušteni zbog nesigurnosti tih još slabo poznatih potencijalnih metoda. Upotrijebit će se, naravno, giljotina, bajunete, meci, kundaci, sablje, vatra. Strpat će se ljude po zatvorima dok ne umru od gušenja, gladi, žeđi ili bolesti, a republikancima će najomiljeniji način ubijanja uskoro postati masovna utapanja ili takozvana “republikanska vjenčanja”. U Nantesu tako zloglasni Jean-Baptiste Carrier organizira utapanje 1 200 ljudi odjednom. Ukupno će pod njegovim vodstvom biti utopljeno 5 000 ljudi, a oko 10 000 usmrćeno.

Dana 21. siječnja 1794. kreću i “paklene kolone” generala zapadne vojske Turreaua – također zvane “Robespierreovi repovi” – koje će mjesecima sijati smrt i opustošiti Vendée. Četiri dana prije pokretanja krvavog pohoda Turreau im je dao svoje upute: “Drugovi, ulazimo u ustaničku zemlju. Naređujem vam da spalite sve što se može spaliti, da probodete bajunetom sve stanovnike koje sretete. Znam da može biti pokoji patriot na ovoj zemlji; svejedno, moramo sve žrtvovati.” Doduše, interesantno je da ni Vandejci republikanci neće biti pošteđeni. Izgleda da su Vandejci doista morali nestati zato što su bili

Vandejci, to jest “prokleta rasa”, “rasa razbojnika”, kako bi rekli njihovi progonitelji. Vodit će se računa i o “rentabilnosti” nagomilanih ljudskih leševa. Događalo se da je mast prikupljena topljenjem tijela bila dopremljena u bolnice ili da su kože nakon prerade služile za izradu odjeće ili čizama.

Prema vještačenjima Reynalda Sechera, ukupno područje zahvaćeno Vandejskim ratom izgubilo je 117 000 od svojih 815 000 stanovnika. Druge procjene, naočigled pretjerane, povećavaju tu brojku i do 250 000. Poneki će istraživači u vandejskim događajima prepoznati sustavno organizirani “genocid”. Suvremenik Gracchus Babeuf, teoretičar primitivnog komunizma i društva Jednakih, okarakterizirao ih je kao “populicid”. To osjetljivo pitanje ostaje predmetom burnih rasprava i lomljenja kopalja među historiografskim krugovima, kao i u javnom i političkom životu Francuske.

Represija protiv “neprijatelja naroda i slobode” ne vodi se samo u Vandejci i po prekoloireskim šuanskim bojištima, nego po cijeloj Francuskoj. U Lyonu budući guverner Ilirskih pokrajina Joseph Fouché i Collot d’Herbois preferiraju izvršavati ubojstva masovnim strijeljanjima, pa – da bi se uštedjeli meci – topovskim kuglama poslanima na poredane osumnjičenike. U Arrasu je domaći prokonzul Konventa Joseph Lebon osuđenici čitao vijesti o pobjedama Republike dok su im glave ležale pod giljotinom da bi nesretnici te vijesti “prenijeli tiranima koji gore u paklu”.

Na udaru revolucionarne oluje otpočetak se, očekivano, nalazi i Katolička crkva, koju je trebalo “iskorijeniti”. Zagovornik “univerzalne republike” Anacharsis Cloots jednostavno će se predstaviti kao “osobni neprijatelj Isusa Krista”. Crkvena je imovina konfiscirana i rasprodana. Kleru je nametnut neprihvatljiv Civilni ustav svećenstva. Tradicionalni kršćanski kalendar zamijenjen je revolucionarnim, propagirat će se paralelna štovanja kao što je kult Vrhovnog bića. Po cijeloj će se Francuskoj širiti antikršćanski vandalizam. Stradat će crkve, katedrale, samostani, groblja, kapele, kipovi, raspela. Nestat će brojna srednjovjekovna i renesansna remek-djela koja Pariz nikada neće prežaliti. Destrukcije i profanacije nipošto nisu spontane naravi ni plod pučkog bijesa. Bile su naređivane i planirano izvršene. Kler neprestano trpi progonstva i nasilja, ali s Terorom su deportirani i proganjani i “zapisegnuti” svećenici koji su prihvatili namijenjeni im Civilni ustav. Za vrijeme Revolucije ukupno je ubijeno oko 8 000 svećenika, a tisuće laika izgubit će živote izravno zbog svoje vjernosti Katoličkoj crkvi. Kongregacija za kauze svetaca i blaženika u Rimu više će ih stotina uzdignuti na čast oltara. Među njima se broji, na primjer, 13 uršulinka iz Valenciennesa ili 16 redovnica iz Compiègnea, koje će inspirirati dramu Georgesa Bernanosa *Raz-*

govori *Karmelićanki*. Na “čekanju”, odnosno u postupku je i 110 djece mlađe od 7 godina, masakrirane u Lucs-sur-Boulogne, u Vandeji.

Konvent 10. lipnja 1794. (22 *prairial an II*) odlučuje pojednostaviti sudske procedure Revolucionarnog tribunala i ukinuti sve kazne osim smrtnu. Izvjestitelj zakonskog prijedloga Georges Couthon izjavljuje: “Svaka spornost je zločin, svaka formalnost je javna opasnost. Rok za kažnjavanje neprijatelja domovine mora biti samo vrijeme da ih se prepozna. Nije riječ o kažnjavanju, nego o uništavanju.” Ta će odredba dovesti strahovladu do svog paroksizma i inaugurirati “Veliki teror”. U Parizu, u razmaku od donošenja Zakona o osumnjičenicima – dakle u rujnu 1793. – do 10. lipnja 1794. smrtna je kazna na suđenjima izrečena prosječno u 58 % slučajeva. Nakon toga bit će određena u 79 % slučajeva, a 1 409 osoba bit će giljotinirano u glavnom gradu između 10. lipnja i 27. srpnja. Giljotina će znati biti u funkciji do šest sati dnevno. Više nego ikad, Teror se provodi neovisno o navodnim opasnostima, kad su sve pobune ugušene, kada francuska vojska napada susjede i ide od pobjede do pobjede.

Sve se to odvija u ozračju rastućih napetosti na političkoj sceni i “bratoubilačkih” obračuna. Revolucija će, naime, progutati i vlastitu djecu. Nakon žirondinaca Robespierre se rješava svih ostalih rivala, odnosno uglavnom giljotinom desetkuje “bijesne” Jacquesa Rouxa, “pretjerane” Jacquesa René Héberta, pa i “milostive” (“dantoniste”).

Izravno je od samog Terora smrtno stradalo oko 40 000 osoba. Giljotinirano ih je 16 594. Kad im se dodaju svi Francuzi koji su istovremeno nasilno izgubili živote na teritoriju Republike (zbog unutrašnjih ratnih sukoba bez obzira na “stranu”, pobuna, Vandejske tragedije itd.), dolazi se do brojke od 200 000 do 300 000 sveukupno poginulih. Lišeno je slobode otprilike pola milijuna građana. Političko je nasilje dostiglo takvu ekstravagantnu razinu da su čak njegovi provoditelji znali da se bilo kad može okrenuti protiv njih, da su se čak članovi Konventa osjećali u opasnosti. Zato će upravo članovi Konventa, najlukaviji članovi Konventa kad su do tada uspjeli sačuvati glave na svojim ramenima, svrgnuti Robespierrea i poslati njega i njegove sljedbenike pod giljotinu 28. srpnja 1794. (10 *thermidor an II*). Sutradan će i vođe Komune ostati bez svojih glava.

Nestanak Robespierrea pozdravljen je s općim zadovoljstvom i olakšanjem. Njegovi pobjednici, to jest “termidorci”, sami sudionici Terora, ublažuju svoje stavove i pružaju ruku umjerenijim strujama. Njihovi se naponi zaključuju izradom novog ustava, izglasana u kolovozu 1795., koji uspostavlja sustav Direktorija. Napetosti se uistinu donekle smiruju. To ne znači da će se stari-novi vođe odreći političkog nasilja. Pokrenut će lov na svo-

je bivše kompromitirajuće suradnike i odreda ih poslati na gubilišta. Pariške pobune motivirane bijedom u travnju i svibnju 1795. tako su kruto suzbijane da će pariški pučki kvartovi mirovati desetljećima. Nakon propalog iskrćavanja rojalista – odnosno “emigranata” pod britanskim pokroviteljstvom – u Quiberonu u ljeto 1795., oko 750 zarobljenika je strijeljano, dočim je u krvi ugušen i proturevolucionarni ustanak u Parizu 5. listopada 1795. (*13 vendémiaire an IV*). Definitivno je 1796. - 1797. razbijen i pokret tom prilikom na smrt osuđenog Gracchusa Babeufa. Režim direktora do svog će nestanka uporno ustrajati u provedbi protukatoličkih mjera, što će napose rezultirati nemilosrdnim deportacijama u Gvajanu francuskih i belgijskih svećenika, koji će teško živi stići do odredišta.

Na kraju tog “veselog” perioda Francuska je iscrpljena, istrošena, iskrvarena. Zbog stalne nestabilnosti, kaosa, nesigurnosti, gospodarskog rasula i delikatne ratne situacije, Francuzi traže spasitelja i pomiritelja. Šest godina nakon što su obezglavili svoga kralja, spremni su prihvatiti neusporedivo čvršću stegu nego što je ikada bila “apsolutna monarhija” i povjerit će svoju sudbinu mladom i ambicioznom generalu Bonaparteu, koji će zgrabiti vlast kao prvi konzul nakon – po riječima Tocquevillea – “najgore koncipiranog i najgore izvršenog državnog udara koji se može zamisliti”. Uskoro će se cijeli agonizirajući revolucionarni proces zaključiti krunidbom jednog cara. Muke – istodobno i slavni “ep” – Francuske nastavit će se za vrijeme Konzulata i Carstva, koje se, ovisno o gledištima, tumači kao apoteoza, stečaj ili “sinteza” Revolucije. Od 1789. do 1815. i pada “Orla”, između 1 500 000 i 2 000 000 Francuza bit će pokošeno nasilnom smrću, smrtno će nastradati ili nestati u vlastitoj zemlji i na bojištima diljem Europe.

Francuska se revolucija još prečesto interpretira kao legendarni ustanak navodno očajnog i potlačenog puka protiv navodnog tiranina Luja XVI., kao vrijeme mukotrpnog oslobađanja jednog naroda od mračnjaštva i apsolutizma. Po toj ideološkoj percepciji Teror se predstavlja kao incident, kolateralna šteta, nesretno proklizavanje, devijacija, “skretanje” Revolucije s puta prema izgradnji utopijskog društva utemeljena na proturječnom principijelnom trojstvu slobode, jednakosti i bratstva. Naravno da se Revolucija ne može svesti na svoju kriminalnu dimenziju i nije upitno da je pokret 1789. bio nadahnut davnim očekivanjima, dubokim težnjama francuskog naroda i elita, težnjama koje posljednji okrunjeni burbonci “Starog režima” nisu ostvarili, nisu znali ostvariti, nisu bili u stanju ostvariti. To ne mijenja činjenicu, tvrdoglavu činjenicu, da su u narednom desetljeću tada inventarirana prava i načela ostala samo “na papiru”, ako ne i bačena u zaborav. Žestina primjene sile protiv vlastitih građana nikako se nije podudarala sa stvarnim potrebama

trenutnih okolnosti u kojima se država nalazila. Ako nasilje prima raznovrsne forme i prolazi kroz više faza, konstantno je vršeno i preventivno i represivno, s ciljem da se širi kolektivni strah, da se strah ritualizira krvavim predstavama. Rijetko se dotad jedno povijesno razdoblje pokazalo tako učinkovitim, inventivnim i kreativnim kad je riječ o mučenjima i ubijanjima. Svaki je Francuz mogao doslovno izgubiti glavu čim bi bio prepoznat kao “neprijatelj slobode”, “izdajnik”, “osumnjičenik”, “kontrarevolucionar” ili “aristokrat”, bez obzira na svoju društvenu pripadnost. Naime, među osuđenim žrtvama giljotine brojimo tek 9 % plemića. I danas se često sustavnu represiju ograničava na kratki vremenski odsječak zvan Teror, ali dublja analiza dokazuje da je “službeni” Teror izravni, možda neizbježni plod politike koja mu je prethodila i da će se nastaviti, doduše manjim intenzitetom, i nakon pada Robespierrea. Patrice Gueniffey znalački pokazuje da “[...] povijest Terora počinje s poviješću Revolucije da bi završila s njom.”

Francuska je revolucija prvobitni temeljni mit Francuske Republike, na neki način i velikog dijela Europe koja u njoj prepoznaje izvor glavnih civilizacijskih stečevina i političkih vrednota liberalnih demokracija. Kao da se Deklaracija o pravima čovjeka i građanina ne upisuje u mnogo širi politički i filozofski kontekst, kao da nije postojao presedan američke revolucije, kao da parlamentarizam nije uspješno i bez buke procvjetao mnogo ranije drugdje po Starom kontinentu. Gospodarska i demografska cijena Revolucije pokazat će se sudbonosnom i za cijelo će 19. stoljeće donekle odrediti ritam razvoja Francuske, kao i njezinu zaostalost i stalni podređeni položaj prema Ujedinjenom Kraljevstvu. Zbog Revolucije će kasniti industrijalizacija Francuske, njezina vanjska trgovina tek će se 1825. godine vratiti na razinu postignutu 1789. Nazadak na području kulture je očit, naročito zbog neviđenog uništavanja baštine. Svakako, Francuska je revolucija u mnogočemu svojevrsna ideološka rađaonica, laboratorij modernog svijeta, preciznije, ideološko izvorište ili barem djelomično izvorište, izravno ili neizravno, prenaplašeno ili nepriznato, brojnih političkih fenomena 19. i 20. stoljeća, od liberalnih i demokratskih pokreta do autoritarnih idejnih sustava i totalitarizama. Francuska je revolucija dala primjer pokušaja mobilizacije svih materijalnih i ljudskih resursa u svrhu realizacije dogmatskih ideja i postizanja nepogrešivih političkih ciljeva. Usadila je klice ekstremnog “egalitarizma”, kao i apstraktnog, agresivnog, strastvenog “nacionalizma”. Njezino veličanje nacije regenerirane krvlju, teroristički recepti i mistika “prazne ploče” ostavit će traga sve do 20. stoljeća, pretrpana kobnim ideološkim pokusima i pustolovnim političkim eksperimentima.

Bibliografija

- Besançon, Alain, *Les Origines intellectuelles du léninisme*, Paris 1996.
- Bluche, François – Rials, Stéphane – Tulard, Jean, *La Révolution française*, Paris 1992.
- Funck-Brentano, Frantz, *Légendes et archives de la Bastille*, Paris 1898.
- Crouzet, François, Les conséquences économiques de la Révolution française, *Revue économique*, sv. 40, br. 6, Paris 1989., str. 1189-1204.
- Escande, Renaud (ur.), *Le Livre noir de la Révolution française*, Paris 2008.
- Furet, François, *Penser la Révolution française*, Paris 1978.
- Furet, François, *Le Passé d'une illusion*, Paris 1995.
- Furet, François – Richet, Denis, *La Révolution française*, Paris 1999.
- Gueniffey, Patrice, *La Politique de la Terreur*, Paris 2003.
- Gueniffey, Patrice, *Histoires de la Révolution et de l'Empire*, Paris 2011.
- Latreille, André, *L'Église catholique et la Révolution française*, sv. 1, Paris 1970.
- Quétel, Claude, *Le Mythe du 14 juillet ou la méprise de la Bastille*, Paris 2013.
- Quétel, Claude, *L'Histoire véritable de la Bastille*, Paris 2013.
- Sévillia, Jean, *Historiquement correct*, Paris 2006.
- Secher, Reynald, *La Vendée-Vengé. Le génocide franco-français*, Paris 2006.
- Secher, Reynald, *Vendée. Du génocide au mémoricide*, Paris 2011.
- De Tocqueville, Alexis, *L'Ancien Régime et la Révolution*, Paris 1988.
- Tulard, Jean, *Les Révolutions*, Paris 1985.
- Tulard, Jean, *Napoléon*, Paris 1987.
- Tulard, Jean, *Joseph Fouché*, Paris 1998.
- Tulard, Jean (ur.), *La Contre-Révolution. Origines, histoire, postérité*, Paris 2013.

R É S U M É

Edi Miloš

Mythes et réalités de la Révolution française

La Révolution française occupe une place de choix dans la mémoire collective européenne. Elle a sans conteste joué un rôle essentiel dans la gestation des valeurs, principes, pratiques et mythes politiques caractérisant la perception moderne de la « démocratie ». Ce chapitre historique n'en présente pas moins une « face sombre ». L'anéantissement systématique du patrimoine culturel, la répression forcenée, les exécutions ritualisées et érigées en spectacle quotidien, les massacres prémédités, l'hystérie antireligieuse, les déportations et persécutions en tout genre, les règlements de comptes constants au sommet du pouvoir rythment les années 1789-1799. Ces violences inouïes ne se limitent nullement à la parenthèse de la Terreur. Elles s'avèrent de surcroît rarement accidentelles ou spontanées.